

קבוצת האמנות "בית ריק" כובשת את ירושלים

אחרי שפלוש למלון ולמפעל נטושים ויצרו אירועים מושכי קהל, אחרי שהקימו קיבוץ זמני בחווה עזובה, מסתובבת כעת קבוצת "בית ריק" בירושלים עם פרויקט "השיירה", ובו עגלות לפעילות אמנותית. הם לא מעוניינים בתמיכה כספית, רק רוצים לכבוש את העיר. באופן תרבותי, זאת אומרת. ובהתרסה

תמר רותם 31.07.2013 06:11

מרחבים פתוחים ואורות מנצנצים נשקפו מהתחנה בצפון ירושלים, שבה עצרה לפני שבוע הרכבת באמצע שום מקום. הלילה היה בהיר. מספר צעירים נאספו על קצה הגבעה הסמוכה ונבלעו אל תוך הלילה מתחתיה. כביש מתפתל הוביל מטה מטה בעקבות הצעירים, באפלה גמורה. רק המוסיקה שבקעה מאי שם סימנה את הדרך. ככל שהתגברו הצלילים, התקרבו קולות ההמולה. בתוך מתחם מוקף בשיחים ומואר ניתן היה להבחין בצעירים וצעירות שישבו על מחצלות. אחרים הסתובבו בין עגלות משונות, כוסות בירה בידיהם. היו שרקדו. קולות צחוק וקריאות שמחה של מפגשים אקראיים נשמעו, ואז התפוגגו, כשהמוסיקה הפכה לקולנית יותר ויותר. קשה היה להחליט אם זה פסטיבל אלטרנטיבי בזעיר אנפין או מחנה צופים בגרסה סטודנטיאלית. את הפסטיבל הלילי הזה אירגנה קבוצת "בית ריק". אחת לכמה חודשים משיקה הקבוצה פעולה תרבותית מחתרית בירושלים. האירוע הזה פתח את פעילות "השיירה", המתגלגלת בימים אלה ברחבי העיר. חברי "בית ריק" הם ברובם בוגרי בצלאל בשנות ה-20-30 לחייהם, ירושלמים, מקצתם אמנים ומקצתם פעילים בתחום ביקורת התרבות. חודש לפני האירוע הם עמלו בסדנה באזור תעשייה על בניית העגלות עבור "השיירה", שכל אחת מהן היא מפעל יצרני קטן. מאחת העגלות אפשר למשל לשלוף ספרייה והוצאה-לאור ניידת. בפסטיבל עמדו סביב העגלה הזאת האמניות מורן אביב ותמר (שהעדיפה להזדהות בשם חלקי) וקיפלו עמודים מודפסים של טקסטים מקוריים שנשלחו מבעוד מועד. הן איגדו את צביר הדפים בחוט צבעוני, והרי לך ספרון שאפשר לרכוש. כמה יצירות גמורות כבר הונחו בספרייה, ובהן הפואמה "הנישואין של עדן ושאל" מאת ויליאם בלייק בתרגום חדש של חבר השיירה תום בייקין-אוחיון, וספר ילדים שמחברו מתקרא דוד אמיר, "חליליסטים בחלל", עם מגזרות נייר בתור אירורים. על הספרייה נתלה פוסטר מבודח רשום בכתב יד – "מבצע: ארבע במאה". העגלה השנייה היתה סדנת הדפס ניידת. צעירה שלראשה ראסטות מוגבהות כמו כתר הנחתה את הסדנה. עגלה אחרת הצניעה מטבח נייד שכשפתחו אותו תיפקד כמזנון. למחרת אירוע הפתיחה, יצאה השיירה לדרך, ובשלושת השבועות הקרובים ישנעו חבריה את העגלות וינועו יחד ברחבי הבירה. הם יעצרו באתרים בעיר - כקבוצת צוענים נודדת - ויציעו את מרכולתם לעוברים ושבים. המילה שיירה מתקשרת לנדודים, לשבט קדום, לשיירות הצוענים שהיו מעוררות פחד וסקרנות בערי אירופה וגם לשיירות שעלו לירושלים הנצורה. לכל אלה כיוונו חברי הקבוצה. "מה שמעניין אותנו היא נקודת המבט של הנווד, או מלה יותר טעונה - הפליט", מסביר אלעד ירון, 26, המופקד על קשרי החוץ

של הקבוצה. "איך הוא רואה את העיר? רצינו ליצור את ההזרה, את המבט החדש בעיר". בסדרת האירועים הם מתכוונים ליצור "מרכז כוח שיצליח להחזיק את השבט הזה ויאפשר לו תנועה. מעין היכל תרבות נייד". המטרה היא, מוסיף ירון ספק בלעג ספק ברצינות – יומרה היא השם האמצעי של קבוצת "בית ריק" – "לכבוש את ירושלים".

עוד חזון למועד. בינתיים, בפסטיבל, תפסה את תשומת הלב דמות במסכה צמרירית אדומה בעלת מקור ארוך שישבה מול מסך מחשב נייד בתוך אוהל ירוק בהיר. "זה המשרד וגם חלק מהקומדיה דל־ארטה שלנו", גיחך לעומתי נטע מייזלס, בחור עדין למראה, בוגר תואר שני בפילוסופיה מהאוניברסיטה העברית ואחד מההוגים והיוזמים של קבוצת "בית ריק". ושוב לא היה ברור אם הוא מתלוצץ. כמו כל דבר הקשור בקבוצת "בית ריק", משהו שנשמע מופרך עשוי להיות רציני ומה שנשמע כאמירה רבת משמעות יכול להיות חסר משמעות. רק לאחר יומיים התברר שקבוצת שחקנים חובבים הצטרפה לשיירה, והמשימה שלקחה על עצמה היא להכין מסכות בסגנון קומדיה דל־ארטה בכל מקום שבו השיירה עוצרת.

לפי שעה, מכיוון שהחברים לא מציעים כל מסגרת רעיונית מגובשת מחשש ל"תיג ואג'נדה חד ממדית", ומאחר שמעולם לא העלו את העקרונות המנחים שלהם על הכתב ("התנסחות היא עקב אכילס שלנו", היה אחד ההסברים), הם יכולים להיתפש כמהפכנים או ליצנים באותה מידה. ערב יציאת השיירה אל הדרך, כשברקורד שלהם רצף של פרויקטים מסקרנים שמושכים מאות צעירים, נראה שהגיע הזמן לבחון האם העגלה שלהם ריקה או מלאה.

אלפים הגיעו לאירוע

קבוצת בית ריק החלה להתגבש לפני כשנתיים בשיחות בין כמה חברים - האחים אלעד ושביט ירון, נטע מייזלס, איתמר המרמן וכמה אחרים, חברי הגרעין המייסד. אליהם הצטרפה בהמשך גם מורן אביב, פרפומרית ואמנית, אחת הבודדות בחבורה שאינה מבצלאל אלא סיימה את בית הספר החזותי. הרעיון של "בית ריק" צץ לאחר שבמחאה של קיץ 2011 נכחו כמה מהם בערב משוררים שהתקיים בבית נטוש. באוקטובר באותה שנה הם כבר היו מגובשים. "אם בעבר חשבנו לייסד מגזין אמנות, עכשיו החלטנו לצאת לפעולה תרבותית אקטיביסטית בשטח", מספר ירון. "כשהודענו על כך המון אנשים התגייסו. איתרנו בניין נטוש ברחוב אחד העם ויום אחד פלשנו אליו, 50-60 אמנים, פרפורמרים ומוסיקאים. השטח היה מגודר אבל גילינו שאפשר לזחול מתחת לגדר. כשנכנסו למבנה וניקינו אותו התגלה חלל מרהיב ביופיו".

הבניין הנטוש היה מלון הנשיא, "פרזידנט הוטל". "רצינו לנסות ולהחיות לרגע את ההדר של מקום הזה", מסביר ירון את הסיבה לפלישה. בסופו של דבר, אחרי חודש וחצי של עבודה, הם יצרו אירוע שכלל הופעות פרפורמנס, מוסיקה ותערוכת אמנות. הגיעו כ-500 איש, "הרבה יותר ממה שציפינו, מה שמוכיח שאנשים צמאים לסוג כזה של אלטרנטיבה תרבותית".

ירון טוען שלפעולה הראשונית היו "שורשים עמוקים בתנועת המחאה", אבל באופן החביב והמפוזר שהפך לסימן ההיכר של חברי "בית ריק", הוא נמנע מלהרחיב. "הפייסבוק מוצף בשיח של המחאה", הוא הודף את הניסיון להקשות עליו. "מה זה אומר מעבר לאג'נדה תוקפת? אנחנו רוצים להיות פוזיטיבים. אתה לא צריך להחליף מערכת, מספיק שתבנה מודל חלופי, אפילו ממקלות ארטיק, ותצביע על הכיוון". זה עשוי להתפרש כהתחמקות, כי ירון הוא בוגר תואר שני באוצרות וביקורת בבצלאל, שעובד לפרנסתו כממסגר תמונות במוזיאון ישראל. הוא מכיר היטב את הממסד האמנותי מבפנים. אבל לדבריו הוא מעדיף מתוך עיקרון לדבר על הצד המעשי ולא הרעיוני.

בשיחה נוספת הוא מגלה כמה ממקורות ההשראה של הקבוצה: הסקווטרים באירופה, אותם פולשים לבתים ריקים שהפכו זאת לסגנון חיים, וגם "כריסטיאנה" בקופנהגן. אמא של האחים ירון היא דנית שחיה בארץ מאז נישאה לאביהם הישראלי. הסבים שלו גרים בדנמרק וכשהיה בן 19 שהה כמה חודשים בשכונת ההיפים הנצחית הזו בקופנהגן. יום אחד הקבוצה והוא בתוכם הכריזו על הקמת מדינה. "אני לא יכול לשכוח את התקופה הזו" אומר ירון.

"רצינו לייצר פלטפורמה שבה אנשים יוכלו להציג מה שהם רוצים", מנסה מייזלס לנסח את האלטרנטיבה התרבותית שמציעה הקבוצה. "זאת פעולה אמנותית בלי שומרי סף. המסגרת הזו נתנה לנו אפשרות לעשות דברים שאנחנו רוצים לראות כאמנות, בלי חוקים".

בחורף של אותה שנה, המשיכה הקבוצה ופלשה לאתר נוסף: מפעל סיבים נטוש במושב הגרמנית. "במלון הטלנו אור פנס על ההריסות, התעסקנו בשברים, בחיץ שבין הנטוש וההרוס ליפה והנשגב", אומר ירון. "ובמפעל הנטוש התעסקנו בלבנות היכל תרבות של ממש. במשך שלושה חודשים בנינו חדר קולנוע, מטבח יותר רציני. היו שם שפים, אמן שבנה שולחן סנוקר, מישהו בנה מצפה כוכבים, אמנית בנתה ספריה ציבורית".

"האתרים האלה הם נקודות עיוורון להולך בעיר", אומר ירון, "כל חור יכול להפוך למאורת ארנב. אף אחד לא אומר כאן מה מותר ומה אסור. יש כאן יופי חבוי שאתה לא מתאר לעצמך מהליכה רגילה ברחוב. כיוצרים ניסינו להעתיק את החוויה הראשונית של גילוי התפארת של המקום ולהעביר אותה לקהל". לאירוע השיא הגיעו אלפי אנשים. אביב שיצרה את הספריה (גרסה אחרת מזו שהיא מציגה בשיירה) מספרת שאספה ספרים מבתי פרטיים, ומיפתה אותם. המשתתפים באירוע קיבלו כרטיסיות עם מראי מקום לפי אזור ומדף ושוטטו לפי ציוני הדרך שהתוותה להם אל הספרים.

"כשמאה איש פועלים במרחב אחד, בונים חללים, מכינים מטבח, הכל ביחד זה מעשה אמנות מא' ועד ת'", אומר מייזלס. "כשאתה נכנס למרחב כזה, זו פעולה פתוחה המספקת חוויה אחרת. אין הבדל בין מישהו שמצייר או מבשל או בונה אינסטלציה אמנותית. הגבולות מיטשטשים. וזה קורה בגלל שאנחנו לא כופים את האידיאולוגיה שלנו".

מסכמים אירוע בפסטיבל - וממשיכים לפרויקט הבא

קשה להציג נתון אמיתי על המשתתפים בפעולות של קבוצת "בית ריק", כי המעגלים מתרחבים מפעולה לפעולה. אפשר להניח שכמה עשרות מתגייסים לפעולה הראשונית של הבנייה, ומאות רבות מגיעים לאירועים היזומים שמתפרסמים בפייסבוק. האירועים הפסטיבליים שהם יוצרים מסמנים גם את סוף פעולתם במקום. ממלון פרזידנט המשיכו החברים כעבור כמה חודשים לפעולה השלישית והמרתקת מכל, "הקיבוץ", שהחלה בקיץ שעבר. הפעם אותה שטח נטוש ענק בשכונת ארמון הניצב בירושלים, שהיה בעבר חוות לימוד חקלאית ששהתה בה רחל ינאית בן צבי. "היו שם בניינים נטושים ושרידים שרופים של משק ולולים", מספר ירון. "חרשנו את הקרקע השרופה עם מעדרים. בנינו כיכר ושבילים". הם עברו לגור במקום ופעלו בו מראשית יולי למשך שלושה חודשים. האירוע המסכם היה באוקטובר.

"המטרה היתה לבנות קיבוץ ניסויי", אומר מייזלס. "בנינו מקלחת, מכבסה ומוזיאון, שתלנו גינת ירק, שידרנו ברדיו הקיבוץ, אירגנו ארוחות בחדר האוכל. החוויה היתה של עלייה על הקרקע. כמעט האמנו בזה". כל ערב נהרו לשם בני משפחה וחברים, אנשי השכונה וגם אנשי רוח השתתפו בדיונים והרצאות הקשורות לקיבוץ. מוקי צור, מומחה להיסטוריה ולסוציולוגיה של הקיבוץ היה אחד מהם. "אנשים באו והתחילו לבנות אתנו. כולם שאלו - מה לא תישארו?" זה הצחיק אותם.

לדברי האמן שביט ירון, זו היתה הנקודה שגרמה להם לחשוש מהתמסדות. כאמנים הם מעדיפים את "המשהו הזה שארעיות מייצרת", כדבריו, "לכן החלטנו לצאת כשבט נודדים. כמי שאחראי על הסדנה שמספקת את הפתרונות הטכניים הוא אחראי "ליצור את התנאים הבסיסיים כדי שאמנים יוכלו להמשיך לעבוד".

אין ספק שחברי "בית ריק" מעוניינים רק בהדגמת המציאות. במקום להקים קומונה – להקים מודל של קומונה. וזה מה שהופך אותם לקבוצה הפועלת בשדה התרבותי-אמנותי ולא החברתי. הם לא באמת נחמדים כפי שהם נראים. אף פעם אינם פועלים באישור, אין להם ביטוח, החיבורים שלהם לחשמל היו לפחות בחלק מהמקרים פיראטיים, ולרוב הם בוחרים בפעולה שאינה נתמכת וממומנת. השאלה היא עד מתי הם יצליחו לשמור על רוח העלומים. הרי קשה להמשיך לעשות את הפעולות בהתנדבות. וגם: האם העובדה שהם הופכים להיות גורם משמעותי ומוכר בזירה התרבותית בירושלים לא חותרת כנגד מטרתיהם ולא תשנה אותם?

הקיבוץ היה הניסיון הראשון לשיתוף פעולה עם גורם תרבות בעיר: הזירה הבינתחומית. "כשהשתתפתי לראשונה באירוע שלהם בבנין נטוש, קודם כל הרגשתי זקן", צוחק גיא בירן, המנהל האמנותי של הזירה. "אחר כך עלו בי שתי מחשבות סותרות: האחת שאני רוצה לעבוד אתם והשנייה שכדאי שיישארו איך שהם ולא יעבדו עם הממסד". בתיווכו של בירן התקציב שקיבלו הגיע דרך הזירה ממדור אמנות פלסטית במינהל תרבות. השנה, למרות מגעים שניהלו עם עונת התרבות בירושלים, החליטו חברי הקבוצה לאחר דיון מעמיק לסגת משיתוף הפעולה.

איתי מאוטנר, המנהל האמנותי של עונת התרבות בירושלים, חולק להם מחמאות. לדבריו "בית ריק" היא "קבוצת אנשים מרתקת, חכמה, עצמאית, מעניינת ובעלת תעוזה, שפועלת במרחב של ירושלים עם המון עומק אינטלקטואלי וחוכמה מעשית. ואנחנו בתור עונת התרבות מבקשים לאצור גורמים כאלה שמוכנים לשאול שאלות ולהטיל ספק". את ההחלטה שלהם הוא קיבל ברוח טובה, ולדבריו המרחק ביניהם לא גדול מדי. "ברור לי למה הם לא משתפים פעולה. בשביל ליצור היגד תרבותי משמעותי, ירושלים צריכה את המכלול: גם יצירה נתמכת וגם פעולה רדיקלית. יש מקום לזה ולזה". בירן טוען שהעובדה ש"בית ריק" לא פועלים במסגרת של גיוסי כספים אלא מתוך כוח של קהילה שחיה את התכלית האמנותית, היא ממהות הקבוצה. "הכוח שלהם הוא כוח של אמנות. הם לא באמת חיים בקומונה, זו לא פעולה חברתית אלא תגובה אמנותית נחוצה. משהו שמעורר שאלות. יש דברים שאולי עדיין לא הבשילו בקבוצה, אבל יש התפתחות. ב"שיירה" רואים שהם יותר ויותר מתייחסים לסביבה שלהם".

ביום ראשון השבוע הגיעה "השיירה" לגן הסוס, מקום שידע אוהלי מחאה בקיצי האחרונים, במרכז הסואן של העיר. מול פסל הסוס היצוק ברזל שחור, ברחבה שבמרכז הגן, עמד נועם בר מהחבורה ובנה דגם כמעט זהה של סוס ממרישי עץ של אתר בנייה, כאילו מתריס ומראה שבחומרים דלים ניתן לעשות אמנות לא פחות יפה. הם לא שוללים את האפשרות שיום אחד יקימו משהו שלהם ויתמסדו. אבל בשלב זה הם רוצים להישאר כמו שהם. נודדים. "אנחנו שואפים לשינוי, לתנועה, משהו קליל ודינמי וחופשי", אומר ירון. "זה לא הבית הריק, זה הגעגוע לחיות בבית הריק, זה הדגל שלנו".